

TADEUSZ KOCOWSKI*, WITOLD MAŁECKI**

Policyjne determinanty w profilowaniu wolnych zawodów

Wprowadzenie

Spośród wielu rodzajów aktywności człowieka, specyficzną rolę odgrywała i odgrywa nadal jego aktywność mająca na celu wytwarzanie, budowanie, handlowanie czy świadczenie usług, pomijając fakt braku jednolitych i wyraźnych kryteriów pozwalających na ich wyróżnienie. Stąd na przykład stworzona najprostsza, choć oczywiście wielce niedoskonała, negatywna definicja działalności usługowej, sprowadzająca się do określenia jej jako działalności niebędącej działalnością wytwórczą, budowlaną lub handlową.

Wykonywanie niektórych rodzajów działalności gospodarczej wiązało się z koniecznością osobistego posiadania umiejętności oraz wykształcenia, co pozwalało określać taką sytuację mianem wykonywania zawodu. W historii występowało to wyraźnie w przypadku rzemiosła, określanego mianem przemysłu miastowego¹, zorganizowanego w organizacje samorządowe zwane cechami, stojące na straży prawidłowości nabywania wiedzy i umiejętności, z istotną rolą mistrza (nauczyciela), z czym w ograniczonym zakresie mamy do czynienia także współcześnie².

---

* Tadeusz Kocowski, prof. dr hab., Uniwersytet Wrocławski, e-mail: tadeusz.kocowski@uwr.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-4086-8803>.

** Witold Małeck, dr, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: witold.malecki@uwr.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-8819-0317>.

¹ Por. T. Bigo, *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928, s. 200–201.

² Ustawa z dnia 22 III 1989 r. o rzemiośle (Dz.U. 2020, poz. 2159).

Obecnie pod pojęciem „zawodu” rozumie się ‘zajęcie, w którym ktoś się wyspecjalizował, którego się wyuczył i które fachowo, stale wykonuje w celach zarobkowych’, choć na określenie takiego zajęcia używa się także określenia „fach”, „specjalność”, czy „profesja”³. W literaturze przedmiotu znajdujemy definicję zawodu zaproponowaną przez K. Wojtczak, zgodnie z którą: „[z]awodem jest osobiste wykonywanie wewnętrznie spójnego zbioru czynności (zadań), wymagających określonych kwalifikacji (wiedzy lub umiejętności), systematycznie i odpłatnie, na podstawie i w granicach obowiązującego porządku prawnego”⁴.

Powszechnie wiadomo, że wykonywanie określonych kategorii działalności zawodowej poddane jest szczególnym obostrzeniom odnoszącym się do posiadania przez osoby je wykonujące szczególnych kwalifikacji osobistych oraz zawodowych. Kwalifikacji, czyli określonych cech indywidualnych, wiedzy oraz umiejętności wymaganych do realizacji pewnych zadań zawodowych czy gospodarczych. Ich istnienie wynika z określonych dokumentów, stwarzających domniemanie, że legitymujący się nimi człowiek ma odpowiednie cechy, kompetencje czy umiejętności⁵.

Wymóg posiadania tych cech, umiejętności czy kompetencji ustanawiany jest przez państwo. Kryteria określenia ich są różnorodne. Celem niniejszego opracowania będzie wykazanie, iż wymogi uzyskania kwalifikacji przez osoby zainteresowane wykonywaniem wolnych zawodów wynikają w znacznym stopniu z dążenia prawodawcy do ochrony dóbr policyjnych, będących podstawowymi dobrami chronionymi przez system prawa, a w ich obrębie – przede wszystkim życia i zdrowia. Dla realizacji powyższego zamierzenia analizie poddano zarówno ogólne uwarunkowania prawne stanowiące o tożsamości i specyfice wykonywania wolnych zawodów, jak i przepisy szczegółowe, dotyczące określonych kategorii wolnych zawodów.

1. Zawód w działalności gospodarczej

Pojęcie zawodu, używane w języku codziennym, akcentują fakt wykonywania go przez podmiot (przede wszystkim osobę fizyczną) oraz przedmiot aktywności, czyli stałe wykonywanie w celach zarobkowych

³ Por. *Popularny słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaj, Warszawa 1999, s. 867.

⁴ K. Wojtczak, *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999, s. 50.

⁵ Na ten temat zob. K. Kiczka, *Administracyjne akty kwalifikujące w działalności gospodarczej*, Wrocław 2006, s. 165 i n.

określonej działalności wymagającej posiadania odpowiednich umiejętności. Funkcjonalnie wykonywanie zawodu jest więc, w określonym stopniu, wykonywaniem działalności gospodarczej, pod warunkiem że założymy, że wykonywanie go będzie następowało we własnym imieniu i na własny rachunek, w sposób zorganizowany i ciągły, a także mający na celu przysporzenie zysku⁶. Wykonywanie tej działalności odbywać się powinno w sposób fachowy, profesjonalny, czyli w sposób wskazujący na posiadanie wysokich umiejętności wykonywania działań w danej dziedzinie, o czym świadczyłyby opinie członków społeczności będących odbiorcami wykonanych wyrobów czy usług. Dziedziny, w jakich realizowane są owe działania, powinny być oczywiście, w określonym stopniu, wyodrębnione od siebie. Ta konieczność prezentowania się wysokimi umiejętnościami, dodatkowo specjalistycznymi, odróżnia jedną wykonywaną profesję od drugiej i doprowadza z czasem do wykształcenia się odrębnych zawodów.

Jedną z pierwszych prawnych regulacji dotyczących zawodów oraz zasad ich wykonywania znaleźć możemy w jednym z najstarszych znanych ludzkości kodeksów prawnych, czyli w babilońskim Kodeksie Hammurabiego, datowanym około 1750 roku p.n.e. Ukazane jest tam znaczne zróżnicowanie zawodowe ówczesnej społeczności mezopotamskiej poprzez wymienienie licznych zawodów wykonywanych w tamtych czasach. Wspomniane przepisy przedstawiają prawo królewskie odnoszące się do wyodrębnionych zawodów sędziego, agenta handlowego, kapłanki, lekarza, weterynarza oraz budowniczego domów⁷. Od starożytności też ci, którzy zajmowali się prawem, należeli do trzech klasycznych *professiones*, przed których podjęciem składało się publiczną przysięgę (*professio*, stąd nazwa): lekarz, prawnik, kapłan⁸. Były to mimo wszystko zawody dosyć zróżnicowane, gdy idzie o przedmiot działania, i nie w każdym przypadku związane z tym, co określamy współcześnie mianem działalności gospodarczej.

Wykonywanie określonego zawodu związane jest z organizacją pracy w ramach całego społeczeństwa⁹. Początkowa bowiem aktywność gospodarcza człowieka związana była z tym, co szeroko określane jest mianem rolnictwa czy leśnictwa, przy czym pierwotnie trudno tu

⁶ Por. M. Etel, *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012, s. 184.

⁷ Por. A. Krasnowolski, *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Warszawa 2013, s. 6.

⁸ Por. R. Sobański, *Zawód prawnika jako professio*, „Palestra” 2011, z. 7–8, s. 15.

⁹ J. Żebrowski, *Socjologiczne aspekty zawodu i pozycji społecznej – droga do tożsamości wychowawców profesjonalnych*, „Studia Gdańskie” 2008, t. V, s. 24.

było o wykazanie większej dywersyfikacji działań podejmowanych w tej dziedzinie. Pozarolnicza działalność wytwórcza czy usługowa wykonywana była u jej zarania przede wszystkim na potrzeby własne i swoich bliskich; z czasem działalność ta stawała się podstawową, gdy nadwyżki z niej płynące przeznaczano na wymianę, a fachowe usługi oferowano innym. Aktywność ta oparta była na tradycyjnej ręcznej technice wytwarzania wspartej używaniem prostych narzędzi. Z czasem następował proces specjalizacji w wykonywaniu określonych rodzajów działalności gospodarczej. Zaczęto także opracowywać określone reguły i zasady wykonywania danego rodzaju działalności¹⁰.

Wykonywanie określonego zawodu związane jest z organizacją pracy całego społeczeństwa¹¹. Uzasadnione wydaje się więc twierdzenie wskazujące, że powstanie przedmiotowego pojęcia należy wiązać z momentem wyspecjalizowania się ludzi w wykonywaniu określonych czynności. Taki rozwój rzeczy doprowadził do podziału społeczeństwa na rzemieślników, kupców oraz osoby zajmujące się rolnictwem. Wyróżniano też wąską grupę osób, które z uwagi na posiadaną wiedzę i umiejętności trudniły się wykonywaniem zawodów wymagających szczególnych kwalifikacji (nie dotyczyło to pozostałych osób prowadzących działalność określaną współcześnie mianem gospodarczej). Do grupy tej można było zaliczyć m.in. kapłanów, budowniczych, płatnerzy, pisarzy, drukarzy, kupców, piwowarów, oberżystów czy ludzi znających się na lecznictwie. Ośrodkami gromadzenia jednostek parających się tego typu aktywnością tradycyjnie były większe skupiska ludzkie, a z czasem miasta. One stały się ostoją osób wykonujących działalność opartą na wysokiej wiedzy i doświadczeniu, pozwalającą na oferowanie wyrobów odpowiedniej jakości. Określano ją mianem rzemiosła. Tam także powstały pierwsze korporacje zrzeszające rzemieślników – cechy i kupców – gildie¹². Zajmowały się one także stanowieniem reguł i zasad wykonywania danego rodzaju działalności.

Osoby wykonujące te zawody formalnie zaliczane były, i są także współcześnie, do podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, czyli kwalifikowane są jako przedsiębiorcy¹³. Działalność wykonywana

---

¹⁰ Por. C. Niewadzi, *Ekonomiczne podstawy przemysłu drobnego i rzemiosła*, Warszawa 1969, s. 10.

¹¹ J. Żebrowski, op. cit., s. 24.

¹² Por. C. Niewadzi, op. cit., s. 10.

¹³ Definicja legalna przedsiębiorcy zawarta w art. 43¹ Ustawy z dnia 23 IV 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2022, poz. 1360 ze zm.) rozróżnia wprawdzie działalność

przez przedstawicieli tzw. wolnych zawodów, w tym osób wykonujących zawody zaufania publicznego, jest działalnością gospodarczą¹⁴. Wszak ich sytuacja jest nieco odmienna. Cechą przedsiębiorców nie jest bowiem osobiste wykonywanie działalności gospodarczej i osobiste posiadanie kwalifikacji, tak jak w przypadku osoby wykonującej zawód.

Zarówno pojęcie działalności gospodarczej, jak i pojęcie zawodu znalazły sweoczesne miejsce w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵, w której znajdujemy deklarację wolności działalności gospodarczej, jak też wolności wyboru i wykonywania zawodu. Obok przepisu art. 20 deklarującego wolność działalności gospodarczej jako publiczne prawo podmiotowe jednostki znajdujemy przepis art. 65 stanowiący, iż każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Przepisy tego artykułu zawierają

---

gospodarczą i zawodową, określając przedsiębiorcę jako „osobę fizyczną, osobę prawną i jednostkę organizacyjną, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadzącą we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową”. Mimo to, w doktrynie (również w nauce prawa cywilnego) nie budzi wątpliwości, że działalność zawodowa jest rodzajem działalności gospodarczej, a nie kategorią wobec niej odrębną (zob. m.in. J. Grykiel, *Pojęcie działalności gospodarczej i zawodowej w rozumieniu art. 43¹ k.c.*, „Studia Prawnicze” 2005, nr 4, s. 31; J. Frąckowiak, *Osoby prawne*, w: *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, t. 1, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 1220). Art. 43¹ został wprowadzony do Kodeksu cywilnego w 2003 r., w czasie obowiązywania Ustawy z dnia 19 XI 1999 r. – Prawo działalności gospodarczej, pod rządami której uznawanie za przedsiębiorców osób prowadzących działalność zawodową (polegającą na wykonywaniu wolnych zawodów) nie było oczywiste i jednoznaczne.

Również w definicji legalnej przedsiębiorcy zawartej w art. 4 pkt 1 Ustawy z dnia 16 II 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. 2021, poz. 275 ze zm.) osobno ujęto przedsiębiorców w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 6 III 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. 2021, poz. 162 ze zm.), tj. podmioty wykonujące działalność gospodarczą oraz osoby fizyczne „wykonujące zawód we własnym imieniu i na własny rachunek lub prowadzące działalność w ramach wykonywania takiego zawodu” (art. 4 pkt 1 lit. b ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów). Odnosnym osobom fizycznym należy wszakże przypisać status przedsiębiorcy również na gruncie Prawa przedsiębiorców. Co z tym związane, w literaturze wskazuje się, że regulacja art. 4 pkt 1 lit. b ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów nie ma znaczenia normatywnego i „jest zbędna” (K. Kohutek, *Art. 4, teza 1.3*, w: K. Kohutek, M. Sieradzka, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, LEX/el. 2014).

¹⁴ Wojewódzki Sąd Administracyjny (WSA) w Warszawie w wyroku z 2 XI 2004 r., sygn. akt III SA 2861/03 (ONSAiWSA 2006, Nr 2, poz. 49) stwierdził jednoznacznie, iż działalność notariuszy stanowi zarobkową działalność usługową, prowadzoną w sposób zorganizowany i ciągły, i mieści się w pojęciu „działalności gospodarczej”, zdefiniowanej w Ustawie z dnia 19 XI 1999 r. – Prawo działalności gospodarczej.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 IV 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej „Konstytucja RP”.

w sobie trzy rodzaje praw pozostających w funkcjonalnym związku: prawo do wyboru i wykonywania zawodu, prawo do wyboru miejsca pracy, prawo do ochrony przed pracą przymusową¹⁶. Wykonywanie zawodu może bowiem odbywać się samoistnie – wtedy podmiot prowadzi działalność gospodarczą lub zawód realizowany jest w ramach pracy najemnej poprzez wykorzystanie różnych form zatrudnienia.

2. Wolny zawód – istota

Odróżnienie wykonywania zawodu od prowadzenia działalności gospodarczej nie rozwiązuje problemu istoty zawodu, gdyż okazuje się, że w przypadku zawodów mamy do czynienia z ich dywersyfikacją. Jak się wskazuje, już w średniowiecznej Anglii rozwinęła się koncepcja tzw. zawodów powszechnych, co oznaczało, że na przedstawicielach pewnych zawodów (np. kowalach, kramarzach, zdobnikach, oberżystach) ciążył szczególny (feudalny) obowiązek świadczenia usług na rzecz wszystkich bez różnicy, w późniejszym czasie odnoszony do kategorii usług i dóbr, co do których w interesie publicznym jest zapewnienie ich dostępności¹⁷.

Analizując współczesne odniesienia terminu „zawód” w ustawodawstwie i literaturze, zauważyć można występowanie trzech pojęć: zawód zaufania publicznego, wolny zawód oraz zawód regulowany, które odnoszą się w zasadzie do tego samego zakresu czynności zawodowych wykonujących ich ludzi, a różni je przede wszystkim etymologia. Wskazuje się, iż w Polsce cechą wspólną tych pojęć jest brak ich legalnych definicji¹⁸. Wszakże w przypadku wykonywania zawodu wolnego i zawodu zaufania publicznego aktualny jest problem interesu publicznego w ich wykonywaniu.

Zaznaczyć należy, że oba te pojęcia znane są polskiemu ustawodawstwu. Zawody zaufania publicznego obecne są w przepisie art. 17 Konstytucji RP, stanowiącym, że „[w] drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody

---

¹⁶ K. Sobczak, *Gospodarka w ujęciu konstytucyjnym*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1997, nr 12; A. Patulski, *Wolność pracy, prawo do pracy, zakaz pracy przymusowej. Studia z zakresu prawa pracy*, Kraków 1995, s. 55.

¹⁷ Por. E. Kosiński, *Prawny status zawodu lekarza. Wybrane zagadnienia*, „Studia Prawa Publicznego” 2016, nr 3(15), s. 9–27.

¹⁸ Por. A. Krasnowolski, *op. cit.*, s. 3.

zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony". Nie określa on wszakże kryteriów kwalifikacji poszczególnych zawodów do tej właśnie grupy. Potocznie za takie kryteria uznaje się w szczególności wymóg posiadania wysokich kwalifikacji fachowych i moralnych. Zawód ten (tradycyjnie kwalifikowany był tu lekarz czy adwokat) polega wszakże na obsłudze „[o]sobistych potrzeb ludzkich, wiążący się z przyjmowaniem informacji dotyczących życia osobistego i zorganizowany w sposób uzasadniający przekonanie społeczne o właściwym dla interesów jednostki wykorzystywaniu tych informacji przez świadczących usługi”¹⁹.

Przepisy Kodeksu spółek handlowych stanowią z kolei w odnoszącym się do spółek partnerskich art. 87 § 1, że „[p]artnerami w spółce mogą być wyłącznie osoby fizyczne, uprawnione do wykonywania wolnych zawodów, określonych w art. 88 lub w odrębnej ustawie”. Poddanie wspomnianych zawodów ustawowym regulacjom prawnym oznacza, że nie jest możliwe wykonywanie wyżej wspomnianych zawodów bez spełnienia konkretnych warunków faktycznych i prawnych. Prowadzenie działalności zawodowej jest wyraźnie ograniczone prawnie, co oznacza brak swobody w zakresie podejmowania i wykonywania takiego zawodu.

Także w tych przepisach nie została zawarta definicja wolnego zawodu. Problem ten został podjęty przez jursprudence – wskazano, że wolnym zawodem, jest „[o]sobiste i samodzielne wykonywanie wewnętrznie spójnego zespołu czynności o charakterze intelektualnym, wymagających wysokich kwalifikacji (wiedzy i praktyki), systematycznie, w zamian za honorarium bezinteresownie ustalone, służące zapewnieniu świadczeń lub usług klientom oraz ochronie istotnych wartości interesu ogólnego, zgodnie z obowiązującymi normami prawnymi, zasadami etycznymi i deontologicznymi”²⁰.

Wskazać należy, że na gruncie przepisów Unii Europejskiej w motywie 43 preambuły do dyrektywy 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych²¹ wskazuje się sześć cech wolnych zawodów. Są to: osobiste

¹⁹ P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury*, w: *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszewi*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2000, s. 155.

²⁰ K. Wojtczak, op. cit., s. 112.

²¹ Dz. Urz. UE L 255 z 30 IX 2005 r., s. 22.

wykonywanie działalności, na podstawie odpowiednich kwalifikacji zawodowych, odpowiedzialne wykonywanie, zawodowe wykonywanie, niezależność wykonywania oraz wykonywanie przez osoby świadczące usługi intelektualne i koncepcyjne w interesie klienta i w interesie publicznym.

Jednym z ważniejszych elementów charakteryzujących wolne zawody – obok faktu, że podejmowanie i prowadzenie działalności w zakresie wolnego zawodu dokonywane jest w interesie publicznym – jest okoliczność wymagająca posiadanie odpowiednich kwalifikacji zawodowych, co szczegółowo określone jest w obowiązujących przepisach prawa. Z tego powodu zawód taki określa się mianem regulowanego, jego wykonywanie jest możliwe, jeżeli dopuszczają to odpowiednie akty prawne²², w trybie i na warunkach szczegółowo w nich określonych.

Wykonywanie takich zawodów często poprzedzone jest koniecznością uzyskania określonego prawem dowodu uzdolnień (kwalifikacji, w tym niekiedy osobistych), a w określonych prawem przypadkach zezwolenia na prowadzenia określonej działalności. Wymogi uzyskania określonych kwalifikacji w sporej części przypadków wynikają z konieczności ochrony takich dóbr jak życie, zdrowie i mienie odbiorców świadczeń wykonywanych przez osoby prowadzące działalność w ramach wolnego zawodu. Idzie więc o ochronę tzw. dóbr policyjnych.

3. Policja gospodarcza

Warunkowanie dopuszczalności wykonywania pewnych zawodów posiadaniem określonych kwalifikacji nierzadko wpisuje się w ramy policji gospodarczej, stanowiącej jedną z tradycyjnie wyróżnianych funkcji państwa wobec gospodarki. Policję gospodarczą należy postrzegać jako całokształt działań organów władzy publicznej podejmowanych w celu ochrony stanów i dóbr o charakterze egzystencjalnym dla społeczeństwa i jednostek (tj. bezpieczeństwa, porządku i spokoju publicznego, a w ich obrębie – w szczególności życia, zdrowia i mienia) przed zagrożeniami mogącymi powstawać w rezultacie działalności gospodarczej²³. Policja gospodarcza stanowi najstarszą sferę (płaszczyznę) ingerencji organów władzy publicznej w wykonywanie działalności gospodarczej przez

²² J. Jacyszyn, *Wolność gospodarcza a wolny zawód*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, t. CIII, s. 238.

²³ W. Małeck, *Policja gospodarcza w prawie gospodarczym. Ujęcie teoretyczne*, Warszawa 2019, s. 129.

przedsiębiorców prywatnych²⁴. Jest ona odzwierciedleniem w sferze prawa gospodarczego ogólnej kategorii policji, określanej jako „najważniejsza i najbardziej charakterystyczna funkcja państwa, wynikająca już z samej istoty państwowości”, jako że „ochrona ogółu i poszczególnych jednostek przed rozmaitymi niebezpieczeństwami jest podstawową racją istnienia państwa, będącego przecież organizacją porządku i pokoju”²⁵.

Policja gospodarcza ma charakter „wszechogarniający”²⁶, obejmuje różnorodne dziedziny aktywności organów władzy publicznej – konieczność skutecznego i wszechstronnego zapewnienia ochrony stanów i dóbr policyjnych w obszarze działalności gospodarczej sprawia, że oddziaływanie na podmioty wykonujące tę działalność musi odznaczać się wielokierunkowością i wieloaspektowością. Tradycyjnie pojęcie „policji” odnoszono do działalności organów administracji publicznej nakierowanej na bezpośrednią neutralizację (odwracanie) zagrożeń dla stanów i dóbr policyjnych, realizowanej przy użyciu i zagrożeniu przymusu²⁷. Współcześnie nie budzi wątpliwości, że działalność policyjna może materializować się w sferach zarówno tworzenia, jak i stosowania prawa przez organy władzy publicznej. W szczególności zaznaczyć wypada, że policja (gospodarcza) może polegać na kreowaniu warunków (wymogów ustawowych), które spełnić muszą podmioty (przedsiębiorcy) zainteresowane podjęciem określonej działalności, w celu stworzenia gwarancji, że działalność ta będzie wykonywana w sposób minimalizujący zagrożenia dla stanów i dóbr policyjnych²⁸.

4. Policyjne uwarunkowania podejmowania wolnych zawodów

Mając na względzie katalog wolnych zawodów ujęty w art. 88 Kodeksu spółek handlowych, należy stwierdzić, że uwarunkowanie dopuszczalności

---

²⁴ T. Kocowski, *Policja gospodarcza*, w: *Publiczne prawo gospodarcze. System Prawa Administracyjnego*, t. 8A, pod red. J. Grabowskiego, L. Kieresa, A. Walaszek-Pyziół, Warszawa 2018, s. 692.

²⁵ M. Szydło, *Regulacja sektorów infrastrukturalnych jako rodzaj funkcji państwa wobec gospodarki*, Warszawa 2005, s. 177.

²⁶ Zob. A. Filipowicz, *Pojęcie i funkcje nadzoru w administracji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 26–27.

²⁷ Zob. np. T. Bigo, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Lwów 1932, s. 172; S. Kasznica, *Polskie prawo administracyjne, Pojęcie i instytucje zasadnicze*, Poznań 1946, s. 136–137.

²⁸ T. Kocowski, op. cit., s. 724.

podejmowania wolnych zawodów koniecznością ochrony stanów i dóbr policyjnych może kształtować się w odmienny sposób w odniesieniu do poszczególnych grup zawodów. Odmienności te koncentrują się zarówno wokół przedmiotu ochrony (konkretnych stanów i dóbr policyjnych), jak i podmiotu ochrony (podmiotów, w odniesieniu do których stany i dobra policyjne są poddane ochronie). W pierwszej kolejności wyróżnić należy zawody, w przypadku których wymogi uzyskania określonych kwalifikacji wynikają z konieczności ochrony życia i zdrowia – dóbr policyjnych, będących zarazem podstawowymi dobrami chronionymi przez system prawa²⁹. Wypada tu jednak zaznaczyć, że w obrębie tych zawodów znajdują się: z jednej strony zawody, których wykonywanie na podstawie odpowiednich kwalifikacji pozwala zagwarantować wysoki poziom ochrony życia i zdrowia bezpośrednich odbiorców (beneficjentów) świadczeń realizowanych przez osobę wykonującą wolny zawód; z drugiej strony – zawody, których wykonywanie na podstawie odpowiednich kwalifikacji pozwala zagwarantować wysoki poziom ochrony życia i zdrowia nieskonkretyzowanego kręgu podmiotów.

Do pierwszej grupy zawodów należy zaliczyć zawody medyczne³⁰ – lekarza, lekarza dentystry, pielęgniarki, położnej, farmaceuty (aptekarza) i fizjoterapeuty. Nie ulega wątpliwości, że w odniesieniu do osób wykonujących te zawody powinny zostać ustanowione wymogi odznaczania się określonymi kwalifikacjami w celu zapewnienia właściwej ochrony życia i zdrowia pacjentów korzystających ze świadczeń udzielanych przez przedstawicieli odnośnych zawodów. Odzwierciedleniem osadzenia prawnej regulacji warunków wykonywania zawodów medycznych w kontekście dwustronnego skonkretyzowania podmiotowego relacji, w ramach której osoba wykonująca zawód medyczny realizuje swoją działalność lub – mówiąc inaczej – w kontekście okoliczności, że odbiorcą świadczenia udzielanego przez przedstawiciela zawodu medycznego jest konkretny pacjent, wydaje się ujęcie wśród wymogów podjęcia zawodów medycznych konieczności znajomości języka polskiego³¹. Możliwość

²⁹ Zob. np. art. 38 i art. 68 ust. 1 Konstytucji RP.

³⁰ Warto zaznaczyć, że w art. 2 ust. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 15 IV 2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. 2022, poz. 633 ze zm.) została zawarta definicja legalna osoby wykonującej zawód medyczny – jest nią „osoba uprawniona na podstawie odrębnych przepisów do udzielania świadczeń zdrowotnych oraz osoba legitymująca się nabyciem fachowych kwalifikacji do udzielania świadczeń zdrowotnych w określonym zakresie lub w określonej dziedzinie medycyny”.

³¹ Zob. art. 5 ust. 2 Ustawy z dnia 5 XII 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. 2022, poz. 1731 ze zm.); art. 29 ust. 1 pkt 7 i art. 32 ust. 1 pkt 7 Ustawy z dnia 15 VII

nawiązania z pacjentem komunikacji niezakłóconej barierą językową jest konieczna dla starannego zgromadzenia informacji pozwalających na udzielenie pacjentowi świadczenia w kształcie dostosowanym do jego osobistej sytuacji, a w konsekwencji – warunkuje podjęcie działań nakierowanych na ochronę życia i zdrowia pacjenta w najskuteczniejszy sposób.

Wśród wolnych zawodów art. 88 Kodeksu spółek handlowych wymienia także lekarza weterynarii. Kwestia zaliczenia zawodu lekarza weterynarii do wolnych zawodów, w przypadku których wymogi uzyskania określonych kwalifikacji wynikają z konieczności ochrony stanów i dóbr policyjnych, nie przedstawia się jako oczywista. Zgodnie z art. 1 ust. 1 Ustawy z dnia 21 grudnia 1990 r. o zawodzie lekarza weterynarii i izbach lekarsko-weterynaryjnych³² „[w]ykonywanie zawodu lekarza weterynarii polega na ochronie zdrowia zwierząt oraz weterynaryjnej ochronie zdrowia publicznego i środowiska”. Lekarze weterynarii, podejmujący działania w zakresie weterynaryjnej ochrony zdrowia publicznego i środowiska, z pewnością służą ochronie stanów i dóbr policyjnych – nie sposób jednak zaliczyć ich do osób wykonujących wolne zawody. Jak zaznacza T. Malinowska, rzecz tyczy się tu lekarzy weterynarii zatrudnionych „[n]a etatach wymagających kwalifikacji weterynaryjnych w różnych instytucjach administracji rządowej, np. w Inspekcji Weterynaryjnej, Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Inspekcji Ochrony Środowiska [...]”, a „w takich przypadkach działalności zawodowej lekarza weterynarii nie można przypisać atrybutów wolnego zawodu”³³. Osobami wykonującymi wolny zawód mogą być natomiast lekarze weterynarii świadczący usługi weterynaryjne, związane z ochroną zdrowia konkretnych zwierząt. Jakkolwiek życie i zdrowie – ujmowane jako dobra podlegające ochronie policyjnej – rozumiane są tradycyjnie jako życie i zdrowie ludzi, to jednak dynamiczne spojrzenie na przedmiot ochrony policyjnej zdaje się przemawiać za zasadnością objęcia jego zakresem także życia i zdrowia zwierząt. Współczesna ewolucja kierunków tworzenia i stosowania prawa wskazuje bowiem, że życie i zdrowie zwierząt stanowią dobro, którego ochrona uznawana jest

2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz.U. 2022, poz. 551 ze zm.); art. 13 ust. 1 pkt 6 Ustawy z dnia 10 XII 2020 r. o zawodzie farmaceuty (Dz.U. 2022, poz. 1873 ze zm.); art. 13 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 25 IX 2015 r. o zawodzie fizjoterapeuty (Dz.U. 2022, poz. 168 ze zm.).

³² Dz.U. 2019, poz. 1140 ze zm.

³³ T. Malinowska, *Zawód lekarza weterynarii – zawód wolny, regulowany czy zaufania publicznego?*, „Życie Weterynaryjne” 2019, nr 94(11), s. 734.

przez prawodawcę unijnego i polskiego, a także organy stosujące prawo, za priorytetową w coraz wyższym stopniu. Zawód lekarza weterynarii można więc postrzegać jako wolny zawód, w przypadku którego wymóg uzyskania określonych kwalifikacji wynika z konieczności ochrony szeroko (współcześnie) rozumianych stanów i dóbr policyjnych.

Drugą grupę wśród wolnych zawodów związanych z koniecznością uzyskania określonych kwalifikacji ze względu na potrzebę ochrony życia i zdrowia stanowią zawody, których wykonywanie na podstawie odpowiednich kwalifikacji pozwala zagwarantować wysoki poziom ochrony życia i zdrowia nieskonkretyzowanego kręgu podmiotów. Zawodami tymi są zawód architekta oraz zawód inżyniera budownictwa, których wykonywanie polega przede wszystkim na projektowaniu obiektów budowlanych, ich realizacji oraz nadzorze nad procesem ich powstawania³⁴. Znaczenie właściwego wykonywania wskazanych zawodów dla ochrony życia i zdrowia nie budzi wątpliwości – zaprojektowanie lub zrealizowanie obiektu budowlanego w sposób niezgodny z zasadami wiedzy technicznej stwarza poważne niebezpieczeństwo katastrofy budowlanej³⁵. O ile jednak w przypadku zawodów medycznych ich nieodpowiednie wykonywanie może skutkować powstaniem zagrożenia dla życia i zdrowia pacjentów (bezpośrednich odbiorców świadczeń udzielanych przez osoby wykonujące rzeczone zawody), o tyle w odniesieniu do zawodów architekta i inżyniera budownictwa dobrem chronionym z pewnością nie jest wyłącznie życie i zdrowie osoby pozostającej w bezpośredniej relacji z architektem lub inżynierem budownictwa (np. inwestora). Właściwe zaprojektowanie i realizacja obiektu budowlanego, których zapewnieniu służy ustanowienie wymogu uzyskania określonych kwalifikacji przez architektów i inżynierów budownictwa, ma bowiem na celu ochronę życia i zdrowia nieskonkretyzowanego kręgu podmiotów – osób mogących znaleźć się wewnątrz lub w zasięgu przestrzennego oddziaływania obiektu budowlanego.

Wśród wolnych zawodów ujętych w art. 88 Kodeksu spółek handlowych znajdują się także zawody, w przypadku których kwestia

³⁴ Zob. art. 2 ust. 1–2 Ustawy z dnia 15 XII 2000 r. o samorządach zawodowych architektów oraz inżynierów budownictwa (Dz.U. 2019, poz. 1117 ze zm.).

³⁵ Definicję legalną katastrofy budowlanej zawiera art. 73 ust. 1 Ustawy z dnia 7 VII 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2021, poz. 2351 ze zm.), zgodnie z którym „katastrofą budowlaną jest niezamierzone, gwałtowne zniszczenie obiektu budowlanego lub jego części, a także konstrukcyjnych elementów rusztowań, elementów urządzeń formujących, ścianek szczelnych i obudowy wykopów”.

uwarunkowania dopuszczalności ich podejmowania koniecznością ochrony stanów i dóbr policyjnych przedstawia się w sposób bardziej skomplikowany. Należy dostrzec, że wśród dóbr podlegających ochronie policyjnej powszechnie wymieniane jest mienie, a w katalogu wolnych zawodów znajdują się zawody, których przedstawiciele mają za zadanie – między innymi – chronić swoich klientów (osoby korzystające z ich usług) przed niekorzystnym lub niezgodnym z prawem dysponowaniem (rozporządzaniem) własnym mieniem. Mowa tu choćby o zawodach prawniczych (adwokacie, radcy prawnym, notariuszu) czy też doradcy inwestycyjnym, rzeczoznawcy majątkowym oraz maklerze papierów wartościowych. Rozstrzygnięcie, czy również te zawody można uznać za wolne zawody, w przypadku których wymóg uzyskania określonych kwalifikacji wynika z konieczności ochrony stanów i dóbr policyjnych, nie wydaje się w pełni jednoznaczne.

Z jednej strony, wypada zaznaczyć, że policja – jako funkcja państwa – jest tradycyjnie odnośzona do neutralizowania niebezpieczeństw, które mogą zagrażać stanom i dobrom policyjnym w sposób doraźny i bezpośredni³⁶. Rozumiana w ten sposób policja miałaby za przedmiot ochronę mienia postrzeganego jako przedmioty materialne przed zagrożeniami mogącymi spowodować ich fizyczne zniszczenie lub uszkodzenie. W tym ujęciu unormowań dotyczących podejmowania wolnych zawodów wskazanych w poprzednim akapicie nie sposób byłoby uznać za stanowiące wyraz realizacji funkcji policyjnej. Z drugiej strony, w literaturze prezentowane jest także szersze spojrzenie na istotę niebezpieczeństw, których odwracaniu służy działalność określana jako policyjna. Według S. Kasznicy wśród zjawisk zagrażających stanom i dobrom policyjnym należy wyróżnić dwie grupy. *Primo*, są to „różnorodne, niezmiernie liczne niebezpieczeństwa, jakie zagrażają w codziennym życiu na każdym niemal kroku ludziom” pochodzące „ze strony sił przyrody, «żywiołów», zwierząt i roślin szkodliwych, drobnoustrojów (choroby zakaźne) [...], ale także ze strony innych ludzi: przestępczych, lekkomyślnych, wrogich [...]”. *Secundo*, trzeba mieć na względzie „tarcia i starcia, kolizje, jakie nieustannie wynikają pomiędzy interesem jednostek a interesem zbiorowości ludzkiej”, związane z tym, że „każdy człowiek dąży do zaspokojenia swoich potrzeb, wykorzystując w całej pełni tę wolność dysponowania własnym majątkiem, jaką mu pozostawia państwo”, jednak „w tym

³⁶ W nauce niemieckiej tę sferę policji nazywa się niekiedy precyzyjnie „policją bezpieczeństwa” (*Sicherheitspolizei*). Zob. M. Knape, U. Kiworr, *Allgemeines Polizei- und Ordnungsrecht für Berlin*, Hilden 2009, s. 39.

swoim dążeniu powoduje się z reguły pobudkami egoistycznymi, mało się liczy albo zupełnie się nie liczy z analogicznymi dążeniami innych ludzi, jak również z potrzebami społecznymi, współzycia ludzkiego³⁷. Wydaje się, że w powyższym ujęciu do niebezpieczeństw, na których neutralizację nakierowana jest policja, przysłoby zaliczyć także działania podmiotów dążących do nieuczciwego lub niezgodnego z prawem przejęcia cudzego majątku. Mienie – jako dobro policyjne – byłoby więc chronione nie tylko przed fizycznym zniszczeniem, lecz także przed przejęciem przez osoby „przestępne i wrogie”. W tej płaszczyźnie uwarunkowanie dopuszczalności wykonywania wskazanych wcześniej wolnych zawodów uzyskaniem odpowiednich kwalifikacji należałoby uznać za uzasadnione, między innymi, koniecznością zagwarantowania ochrony dobra policyjnego – mienia należącego do klientów osób wykonujących te zawody – przed jego nieuczciwym lub niezgodnym z prawem przejęciem bądź uszczupleniem.

Jako właściwsza przedstawia się pierwsza spośród przytoczonych powyżej perspektyw. Objęcie zakresem ochrony policyjnej również ochrony mienia przed zagrożeniami wynikającymi z uczestnictwa w obrocie gospodarczym, nie zaś wyłącznie niebezpieczeństwami dla jego fizycznej substancji, skutkowałoby rozmyciem tożsamości teoretycznej kategorii policji. Trudno byłoby ujmować w jej ramach (i w konsekwencji – wywodzić jej wspólne cechy znamienne) zjawiska tak różne, jak ochrona życia i zdrowia człowieka oraz ochrona przed niekorzystnymi rozporządzeniami mieniem w obrocie gospodarczym. Zawody takie jak adwokat, radca prawny, notariusz, doradca inwestycyjny, rzeczoznawca majątkowy, makler papierów wartościowych, przysłoby więc uznać za wolne zawody, w przypadku których wymogi uzyskania określonych kwalifikacji wynikają z konieczności ochrony stanów i dóbr policyjnych, wyłącznie na gruncie najszerszego (*sensu largissimo*) ujmowania ochrony stanów i dóbr policyjnych, zagrażającego zatarciem jej swoistej, policyjnej tożsamości.

Podsumowanie

Uwarunkowanie dopuszczalności podejmowania i wykonywania wolnych zawodów koniecznością uzyskania pewnych kwalifikacji stanowi

---

³⁷ S. Kasznica, op. cit., s. 136.

niewątpliwie jeden z wyznaczników prawnej istoty wolnego zawodu. Wymogi uzyskania określonych kwalifikacji nierzadko wynikają z konieczności ochrony stanów i dóbr policyjnych – przede wszystkim: życia, zdrowia i mienia. Okoliczność ta jest w sposób wyraźny dostrzegalna w przypadku zawodów medycznych (lekarza, lekarza dentystry, pielęgniarki, położnej, farmaceuty-aptekarza i fizjoterapeuty) oraz zawodów architekta i inżyniera budownictwa. Należy wszakże zaznaczyć, że wymóg uzyskania kwalifikacji przez osobę wykonującą wolny zawód może służyć zarówno zapewnieniu wysokiego stopnia ochrony życia i zdrowia odbiorców usług świadczonych przez tę osobę, jak i ochrony życia i zdrowia nieskonkretyzowanego kręgu podmiotów. Wykonywanie zawodów takich jak adwokat, radca prawny, notariusz, doradca inwestycyjny, rzeczoznawca majątkowy, makler papierów wartościowych wymaga natomiast posiadania odpowiednich kwalifikacji ze względu m.in. na konieczność zagwarantowania właściwej ochrony mienia podmiotów korzystających z usług osób wykonujących wolne zawody przed niekorzystnym lub niezgodnym z prawem dysponowaniem (rozporządzaniem). W tych jednak przypadkach można mówić o ochronie stanów i dóbr policyjnych wyłącznie w najszerszym ujęciu, odbiegającym nieco od „jądra” ochrony policyjnej, polegającej na neutralizowaniu niebezpieczeństw, które mogą zagrażać stanom i dobrom policyjnym w sposób doraźny i bezpośredni. W „jądrze” tym zaś zawierają się niewątpliwie wymogi posiadania kwalifikacji przez przedstawicieli zawodów medycznych oraz zawodów architekta i inżyniera budownictwa. Niewłaściwe wykonywanie tych zawodów, tj. w sposób niezgodny z zasadami wiedzy medycznej i technicznej, mogłoby spowodować bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia odbiorców świadczeń (pacjentów) lub osób znajdujących się wewnątrz lub w pobliżu nieprawidłowo zaprojektowanych lub zrealizowanych obiektów budowlanych.

Z powyższych rozważań wynika, że prawna regulacja niektórych spośród wolnych zawodów wpisuje się w zakres realizacji funkcji policyjnej w gospodarce. Dowodzi zatem, że policja gospodarcza ma w rzeczy samej charakter „wszechogarniający”. Konieczność skutecznego i wszechstronnego zapewnienia ochrony stanów i dóbr policyjnych w obszarze działalności gospodarczej wymaga wielokierunkowego i wieloaspektowego oddziaływania na podmioty uczestniczące w obrocie gospodarczym, w tym także na osoby wykonujące wolne zawody.

POLICE DETERMINANTS IN PROFILING LIBERAL PROFESSIONS

Summary

The possibility of taking up and practising liberal professions is generally dependent on the possession of professional qualifications, set out in law. The need to obtain certain qualifications often stems from the necessity to protect such goods as life, health and property. These might be referred to as 'police goods'. They are existential for the functioning of the state, society and individuals, and are protected within the most important and most significant function of the state, which is the police. One of the areas of the police is the economic police, related to the protection of police goods against threats that may arise as a result of economic activity.

Among the liberal professions there are those for which the requirements of obtaining certain qualifications result from the need to protect life and health. These are, in the first place, professions whose performance on the basis of appropriate qualifications guarantees a high level of protection of the life and health of the direct recipients of services provided by a person performing a liberal profession. This applies to the medical professions – doctors, dentists, nurses, midwives, pharmacists and physiotherapists. Secondly, it is necessary to mention the professions the performance of which on the basis of appropriate qualifications guarantees a high level of protection of life and health of the undetermined group of persons. These professions include that of the architect and civil engineer.

A disputable issue is whether professions whose representatives are to protect their clients against unfavourable or unlawful disposal of their own property can be considered liberal professions, where the requirement to obtain certain qualifications results from the need to protect police states and goods. These are legal professions, as well as the professions of investment advisor and property appraiser.

Keywords: liberal profession – professional qualifications – economic Police – police function

LITERATURA

- Bigo T., *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Lwów 1932.
- Bigo T., *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928.
- Etel M., *Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2012.
- Filipowicz A., *Pojęcie i funkcje nadzoru w administracji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.
- Frąckowiak J., *Osoby prawne*, w: *Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, t. 1, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012.
- Grykiel J., *Pojęcie działalności gospodarczej i zawodowej w rozumieniu art. 43¹ k.c.*, „*Studia Prawnicze*” 2005, nr 4.
- Jacyszyn J., *Wolność gospodarcza a wolny zawód*, „*Przegląd Prawa i Administracji*” 2015, t. CIII.

- Kasznicza S., *Polskie prawo administracyjne, Pojęcie i instytucje zasadnicze*, Poznań 1946.
- Kiczka K., *Administracyjne akty kwalifikujące w działalności gospodarczej*, Wrocław 2006.
- Knape M., Kiworr U., *Allgemeines Polizei- und Ordnungsrecht für Berlin*, Hilden 2009.
- Kocowski T., *Policja gospodarcza*, w: *Publiczne prawo gospodarcze. System Prawa Administracyjnego*, t. 8A, pod red. J. Grabowskiego, L. Kieresa, A. Walaszek-Pyziół, Warszawa 2018.
- Kohutek K., Art. 4, teza 1.3, w: K. Kohutek, M. Sieradzka, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, LEX/el. 2014.
- Kosiński E., *Prawny status zawodu lekarza. Wybrane zagadnienia*, „*Studia Prawa Publicznego*” 2016, nr 3(15).
- Krasnowolski A., *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Warszawa 2013.
- Malinowska T., *Zawód lekarza weterynarii – zawód wolny, regulowany czy zaufania publicznego?*, „*Życie Weterynaryjne*” 2019, nr 94(11).
- Małecki W., *Policja gospodarcza w prawie gospodarczym. Ujęcie teoretyczne*, Warszawa 2019.
- Niewadzi C., *Ekonomiczne podstawy przemysłu drobnego i rzemiosła*, Warszawa 1969.
- Patulski A., *Wolność pracy, prawo do pracy, zakaz pracy przymusowej. Studia z zakresu prawa pracy*, Kraków 1995.
- Popularny słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaj, Warszawa 1999.
- Sarnecki P., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury*, w: *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2000.
- Sobański R., *Zawód prawnika jako professio*, „*Palestra*” 2011, z. 7–8.
- Sobczak K., *Gospodarka w ujęciu konstytucyjnym*, „*Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*” 1997, nr 12.
- Szydło M., *Regulacja sektorów infrastrukturalnych jako rodzaj funkcji państwa wobec gospodarki*, Warszawa 2005.
- Wojtczak K., *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999.
- Żebrowski J., *Socjologiczne aspekty zawodu i pozycji społecznej – droga do tożsamości wychowawców profesjonalnych*, „*Studia Gdańskie*” 2008, t. V.

